

Hiz. Peygamber'in Tıbbi Bakışı

Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA

Hiz. Peygamber sıhhatli iken de hasta iken de tabiplere başvurur, tedâvî olurdu. Hasta iken zaten tedâvîye başvurması gayet tabiidir. Fakat sıhhatli iken başvurduğu ve ashabına tavsiye ettiği sağlık kurallarından bazıları şöyle kaydedilir. Zaman zaman yürüyüş ve koşma gibi sporlar ve az yemek gibi tavsiyeleri eksik olmazdı. Özellikle taze acur ve taze kavun yedi. Geceleyin uyumadan önce gözlerine sürme çekti. Çok sıcak günlerde öğle namazını geciktirdi.

Rasulullah hastalandığında da ziyaretine gelen birçok Arap ve Arap olmayan ziyaretçi heyetleri ona bazı ilaçları tavsiye ederler, Hiz. Aişe de bu ilaçları ona hazırlayıp verirdi. Hatta hastalığı günlerinde Rasulullah'a içinde ilaç yapılan tencere ateşten inmemekteydi.¹ Bu ilaçları tavsiye edenlerin bir kısmı Müslüman, bir kısmı da gayr-ı müslim olduğu halde Hiz. Peygamber bunların tavsiye ettiği ilaç ve tedâvî usûllerini kabul etmiş ve uygulamıştır.

Hiz. Peygamber hastalıkları iki kısma ayırmaktadır: Birinci kısım kalbî hastalıklar, ikinci kısım ise bedenî hastalıklar. Kalbî hastalıklar da iki kısımdır biri septik duygularla oluşan hastalıklar ikincisi de şehevî duygulardan kaynaklanan hastalıklardır. Bedeni hastalıklar ise insan vücudunda görülen maddî eksikliklerdir.

Hiz. Peygamber çok yemenin zararlarından söz etmiş ve bu konuda insanoğlunun az yemekle yaşamını sürdürebileceğini ifade etmiştir. (Buhârî, et'ima; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 515). "Sağlığı korumak üç şeyle olur. Bal yemek, kan aldirmek ve dağlama yaptırmak. Ama dağlama yapmaktan ümmetimi alıkoyuyorum" (Buhârî, *Tıbb*, Şifa'nın üç şeyle olacağı babı). Hiz. Peygamber'in hastaları tedâvî etmenin önemli bir yöntemi de hoşlanmadıkları yemek ve içeceklerin kendilerine zorla verilmemesi ile ilgili tavsiyeleri de son derece önemlidir. (İbn Mâce, *Tıbb*,4). Bunun yanında daha önce tıp öğrenimi görmemiş olanların insanları tedâvî etmeye kalkışmamalarını, insanların sağlığı ile oynamamalarını böyle yapıp da yanlış tedâvî sonucu hastaya zarar veren bir kimse olursa bu zararı tazmin etmek zorunda olduğunu söylemiştir. (İbn Mâce, *Tıbb*, 16; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbu'n-Nebevî*, s.98). Sağlığı korumanın en güzel yolunun az yemek ve acıkmadıkça yememek olduğunu açıklamış ve bal, et ve tatlı gibi gıda maddelerinin insana fayda verdiğini ve yemek yerken düzgün oturup bir yere dayanılmaması gerektiğini, özellikle yüzükoyun veya sırt üstü yemenin tehlikeli olduğunu ifade buyurmuştur.² Su içerken bir nefeste değil, en az üç defa nefes alarak ve suyu emerek kabın içine üflemeden içmek gerektiğini, bunun daha yararlı olduğunu, artık yemeklerin üstünün kapatılarak korunmasını anlatmış ve bunları ümmete tavsiye etmişti.

Hiz. Peygamber'in bizzat kendisinin adını zikrettiği bir kısmının da o günkü toplumda biline gelen birçok hastalık ve ilaç isminin var olduğunu görüyoruz. Hadis mecmualarında zikredilen hastalık isimlerinin bir kısmı şunlardır: Cüz zam,³ cüderi (çiçek hastalığı), humma (intaniyye, ateşli hastalıklar), adva (hastalığın bulaşması), carab (uyuz), udre (idrar yollarında ve testislerde bir yanmanın olması), batn (karın ve mide

¹ el-Kettânî, et-Terâtibu'l-idâriyye, I,456.

² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbu'n-Nebevî*, nşr. Beşir Muhammed Uyûn, Dımaşık 1994, s.156-159.

³ İbn Mâce, *Tıbb* 44. Hiz. Peygamber cüz zam'ın bulaşıcı olduğunu açıklamış ve cüz zamla ile konuşurken birkaç metrelik mesafeden konuşulması gerektiğini buyurmuştur, ayrıca bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbu'n-Nebevî*, s.106.

ağrıları), zatu'r-rie ve zatu'l-cenb (akciğer hastalıkları), hasbe (kızamık), baras (alaca), meşi veya ishal, sudâ' (baş ağrısı) şakika (yarım baş ağrısı), remd(göz hastalığı), uzre (boğaz hastalığı), irku'n-nesa (siyatik), yara tedâvîsinin çilden imal edilmiş hasırdan bir parçanın ateşe tutulup yaraya bastırmakla kanın durdurulduğu, cunûn (akıl hastalığı) lemem veya matbub (efsunlaşmış ve sihirlenmiş kimse), ile kalp hastalığının bir tabibe baş vurup tedâvî edilmesi gerektiğini istemiştir.

Aynı şekilde bu tür hastalıkların tedâvî usulleri ile tedâvîlerinde kullanılan ilaç ve bitki isimlerine bol bol rastlanmaktadır. Söz konusu ettiğimiz hadis mecmualarında ve bunların açıklanmalarında şu ilaç ve bitki isimlerini görüyoruz: Devê' ve edviye, himye (perhiz), nâkih (hastalığın nekahat dönemi), sılk (pazı), habbebu's-sevdâ' (siyah çörek otu), şûnîz (çörek otu), kemmûn (kimyon), kem'e (mantar veya yer elması), menn (kudret helvası), senni (sinemaki), sennut (tereyağı, bal ve dereotu karışımı olan bir mürekkep ilaç), udul-hindi, ismîd (göz ilacı, göze sürme çekerek hastalıktan korumak (tekhil bi'l-ismîd), hınne (kına), mırr-u sabr (sarı-sabır), şübrüm (kabızlığı giderici ishal yapıcı yavşan otu), vers (Yemen za'ferânı).⁴ Bunlarla ilgili olarak da aynı dönemde kullanılan tedâvî isim ve usullerini görmekteyiz: Himye (perhiz), telbine (bulamaç yedirme), mantar suyu ile göz tedâvîsi, ilak (ilaç sıkamak), is'at (ilacı burna çekmek), ledd (hastanın ağzının bir tarafına ilaç koymak) hastayı ziyaretinde ona güzel sözler söylenmesi ile ilgili, hurmanın bazı zehirlenme sonucunda görülen hastalıklara iyi geldiğini, taze salatalık ile hurmayı birlikte yediğini ve tavsiye ettiğini biliyoruz. Aynı şekilde zehirli bir gıda yiyen kimsenin içeceği bir ilacı yoksa hemen midesindeki her şeyi tümüyle kusması hakkında Hz. Peygamber'in özellikle tavsiyeleri vardır. Hummayı su ile tedâvî etme, hastanın ensesinden aşağıya doğru su akıtma (ateşli hastanın başına, koltuk altlarına suya batırılmış bez koyarak ateşi düşürme usulü),⁵ hacamat (kan aldırma),⁶ kirli kanın vücuttan atılması anlamında hacamat ile tedâvî, hangi günlerde ve nasıl hacamat yapılacağı,⁷ keyy, yani yaranın sert ve kızgın bir demir ile dağlanması.

Hz. Peygamber (s) tedâvî usulleri ile ilgili yukarıda kaydettiğimiz tedâvîdeki yöntem ve tavsiyelerini gayet açık ifadelerle beyan buyurmuşlardır.

Hz. Peygamber'in tıp tarihinde büyük bir öneme haiz olan karantina uygulanması da İslâm Medeniyeti açısından büyük bir aşamadır. "Herhangi bir bölgede bulaşıcı bir hastalık varsa orada bulunanlar hastalığın olmadığı bir başka bölgeye gitmesinler. Bu bölgeye de dışarıdan başkaları gitmesin"⁸ şeklinde buyurduğu hadis bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için dünya tıp tarihinde ilk defa uygulanması istenen bir bölge karantina uygulamasıdır. Bu da Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Suriye bölgesinde çıkan Veba hastalığının önlenmesi ve diğer bölgelere yayılması için Hz. Peygamber'in hadisine uyularak alınan bir önlem idi.

Hz. Musa devrinde cüzzamlılara uygulanan karantina bölge değil mevzi karantina idi. Hastalar bir biraraya toplanarak toplumdan tecrit edilmişlerdi. Ama Hz. Ömer devrinde Suriye tamamen bir karantina bölgesi ilan edilmişti.

Rasulullah'ın çörek otu ile ilgili olarak tavsiye ettikleri tedâvî yöntemi de önemli ve eski bir tıp usulü olarak bilinmektedir. Çörek otu diye Türkçe'de kullanılan bitki

⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbu'n-Nebevi*, Neşr. Beşir Muhammed Uyûn, Dimaşk 1994, s. 291.

⁵ Buhârî, *Bed'u'l-halk* 8; Müslim, 26 (78); İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbu'n-Nebevi*, s.20.

⁶ Buhârî, Tıb İbn Mâce, Tıb bablarına bakılabilir.

⁷ İbn Mâce, Tıb 22. Ayrıca bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbu'n-Nebevi*, s.40 vd.

⁸ Buhari Tıb 30; Müslim, Selam 32 (92).

hadislerde "habbetu's-sevda" diye geçmektedir. Ayrıca Arapça'da buna "habbetu'l-bereke" veya "kemmunu'l-esved" adı verilir. Artık bugün de açıkça faydaları bilinen ve çağımız tabiplerinin ve farmakologlarının ittifakla belirttikleri gibi etkili ve önemli bir ilaç olarak kabul edilmiştir. Hz. Aişe'den gelen bir rivayetle Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuşlardır:

"Şu çörek otu Sam'dan başka her türlü hastalığa şifadır. "Hz. Aişe der ki: "Sam nedir ey Allah'ın Rasulü?" diye sorduğunda "Sam, ölümdür" buyurdular.⁹ Aynı hadisin diğer bir varyantı şöyledir: "Şu çörek otunu devamlı kullanın. Zira onda her derdin devası vardır, yalnız Sam bunun dışındadır. Ve Sam da ölümdür."

Habbetu's-sevdâ ile ilgili olarak bunun tıptaki yeri ve etkisinin anlatıldığı müstakil eserler yazılmış ve özellikle Ahmed Şemsuddin'in yazdığı eserde bu bitkinin faydaları ve kullanım yöntemleriyle ilgili olarak çok ayrıntılı bilgiler verilmiştir.¹⁰ Çörek otunun "her derde devadır" diye nitelendirilmesi onun tek başına, yahut birlikte kullanıldığında daha faydalı olacağı başka başka bitkilerle karıştırılarak kullanılması tavsiye edildiği gibi, bazen yenilerek bazen suyu içilerek, bazen bal ile karıştırılarak kullanılmasının fayda vereceği belirtilmiştir.¹¹ Hadiste "her derde devâdir" ibaresi genel olarak umum bir ifade ve mana içermektedir. Ancak bunun tabipler tarafından yapılacak izahlarla hadis alimlerinin de görüşleri katılarak hadisteki ifadenin "husus" olduğunun belirtilmesi gerektiği kanaati daha yaygındır.

Habbetü's-sevdâ son derece orijinal ve önemli bilgiler veren Ahmed Şemsuddin bugünkü tıbbın da ifade ve kabul ettiği şekilde bu bitkinin terkiibinde birçok hastalığa şifa verecek özelliklerin olduğunu kaydeder. Hatta konuyu somutlaştırıp çörek otunun antioksidan özelliği olup bağışıklık sistemini güçlendirir. İltihaplı vakalarda etkileyici olup birçok deri hastalığına iyi geldiği ve bunlardan uyuz, nefes darlığı ve solunum yollarını açar karaciğeri ve böbrekleri korur, sarılık hastalığını ilerlemesini durdurur, rahip iltihaplarına iyi gelir. Saçkıran, alaca ve egzama gibi hastalıkları iyi ettiği kaydedilmektedir. Ayrıca damar sertliğine, kan dolaşımının rahatça gerçekleşmesine mide ağrıları ve dış eti iltihaplarına, hatta çocuklardaki kemik erimeleri ve kadın hastalıklarına fayda verdiği ve doktorlar tarafından tavsiye edildiği bilinmektedir.¹²

Bugün Batı ülkelerinde Almanya ve Hollanda'daki ilaç fabrikaları çörek otunun tablet draje ve şuruplarını imaletmiş ve piyasaya sürmüşlerdir.

Hz. Peygamber'in hadislerinde bir başka tedavî yöntemi ve ilaç da ud-i hindî adı verilen bitkidir. Rasulullah bununla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "ud-i hindî'yi kullanmaya devam ediniz. Zira bunda yedi çeşit şifa vardır." Uzre bademcik iltihabı için buruna damlatılır. Zatu'r-rie ve zâtu'l-cenb- akciğer hastalıkları - için ağızdan alınarak tedâvî yapılır. Bunu hastalarınıza içiriniz," Bu bitki adından da anlaşılacağı gibi Hindistan menşeli olup ayrıca buhur olarak da kullanılır.

Ashabtan Ümmü Kays binti Mihsan şunları anlatır: Boğazından ve bademciklerinden hasta olan küçük oğlumla birlikte Rasulullah'a gittim. Hasta çocuğu gören Rasulullah: "Niçin bademcik iltihapları için böyle tedâvîler uygulayıp çocuklarınızın boğazını ellerimizle sıkıp acıtıyorsunuz? Şu ud-i hindi ile tedâvî etsenize. Çünkü bu bitkide yedi türlü şifa vardır" buyurdular. Arapların eski bir tedâvî yöntemi ile boğazı ağrıyan çocukların tedâvîsi için parmaklarına bir bez dolayıp bademcikleri yukarı doğru

⁹ Buhari, Tıb 7; Müslim, Selam 29 (88); İbn Mâce, Tıb 6.

¹⁰ Ahmed Şemsuddin, *et-Tedâvî bi'l-habbeti's-sevdâ*, Beyrut 1990.

¹¹ İbn Mâce, Tıp 6

¹² Ahmed Şemsuddin, *et-Tedâvî bi'l-habbeti's-sevdâ*, s.103

kaldırdıkları ve bazen de bunları çıkararak ameliyat ettikleri belirtilir. Bu yöntem de çocuklara çok ızdırap verdiğiinden Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış ve bunun yerine ud-i hindî ile tedâvîyi yami ilaçlarla ve deneysel yöntemlerle tedavi olmayı tavsiye etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, taze ve bekletilmiş hurmayı ayrı ayrı ve karıştırarak yemenin, yumurta, balık, soğan, sarımsak, nar, üzüm, kuru üzüm, incir, ayva, şeker kamışı, patlıcan, mercimek, haşlama et, peynir, sirke, zeytinyağı, zencefil gibi gıda maddelerini düzenli kullanmanın faydalarını anlatmıştır. Anber, misk, fesleyen gibi güzel kokuları da insana yararlı olduğunu açıklamıştır.

Taun hastalığı ve bununla ilgili karantina uygulaması, sineğin bir kanadında zehir, diğer kanadında panzehir taşıdığını bildirmesi, cüzam (lepra) hastalığına yakalanan kişinin zamanla aslana benzemeye başladığını ve aslandan kaçır gibi ondan kaçınılması ve uzak durulması gerektiğini anlatması, Hz. Peygamber'in tıp konusunda ilahî bir bilgilendirme ile bunları ümmete aktarmış olduğunu göstermektedir. Bugün bilinen bir gerçek olarak da cüzam mikrobunun aslan şeklinde olması Hz. Peygamber'in bu bilgisinin ilahi olduğunu göstermektedir. Tedavisi zor olan ve üstesinden gelinemez hastalıklar için Allah'a sığınmak gerektiğini hatırlatan Hz. Peygamber cüzamla ilgili olarak da: "Allahım! Delilikten, cüzamdan, barastan ve kötü hastalıklardan sana sığınırım" diye hep dua ettiği görülmüştür.¹³

Hz. Peygamber devrinde belli bir seviyede de olsa, tıp ilminin var olduğu görülmekte olup, çeşitli tedâvî şekillerinin uygulandığı, bu tedâvî şekillerine tıp tarihi literatüründe "et-Tıbbu'n-Nebi" (Peygamber Tıbbı) adı verildiği bilinen bir husustur. Bu alanda ilk çalışmayı yapan ve *Tıbbu'n-Nebî* adıyla ilk eser yazan kişi Abdülmelik İbn Habib'tir. Yaklaşık olarak hicrî 120 yılında bu çalışmanın derlendiği bilinmektedir.¹⁴ Daha sonraki dönemlerde "Tıbbu'n-Nebi" veya "et-Tıbbu'n-Nebevî" adıyla birçok eser yazılmıştır. Bunların en çok meşhur ve yaygın olanları Ebu Nuaym Ahmed İbn Abdullah el-İsfahânî (ö.430/1038), Şemsuddin İbn Muhammed İbn Kaymaz ez-Zehebî (ö.748/1348),¹⁵ İbn Kayyimi'l-Cevziyye, (ö.751/1351),¹⁶ Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî (ö.911/1505), Bunların dışında Ebu'l-Hasan Ali İbn Musa, Halife el-Me'mun'a bu konuda yazdığı bir risale ile ve Mahmud İbn Ömer es-Şağmînî, İmam en-Nevevî (ö.676/1277) gibi müelliflerin aynı konu ve hemen hemen aynı isimle yazdıkları eserleri vardır. Es-Suyûtî'nin "*er-Rahme fi't-Tıbb ve'l-Hikme*" diye isim verdiği bu eseri on dokuzuncu yüz yılda "*La Medicine de Prophete*" adıyla Fransızcaya A. Perron tarafından 1860 yılında tercüme edilmiş ve Paris'te yayınlanmıştır. Ayrıca es-Suyûtî'nin sözkonusu eseri ve Mahmud İbn Ömer eş-Şağmînî'nin "*Tıbbu'n-Nebî*" adlı eseri ile birlikte 1962 yılında C.Elgood tarafından "*Medicine of The Prophet*" adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir.

¹³ İbn Mâce, Tıp 17 ; Müsned, III, 192; Nesâî, "İsti'âze", 36; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbu'n-Nebevi*, s.69.

¹⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. S.Tuğ, İstanbul 1990, II, 808.

¹⁵ Brockelmann, *GAL*, II, 46-48; *Suppl.*, II, 45-47; H.Zirikli, *el-A'lâm*, V, 326; Ö.R.Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, VIII, 289-290; R. Şeşen, *Fihris*, s.236. İmam Zehebi'nin bu eserinin Ahmed Rif'at el-Bedrâvî tarafından 1995 yılında Beyrutta yeniden notlar ve indeksleriyle birlikte 328 sahifeden ibaret olan yeni bir neşri yapılmıştır.

¹⁶ İbn Kayyim, el-Cevziyye, *et-Tıbbu'n-nebevi*, neşr. Abdülmütî' Emin Kal'aci, Kahire 1398 ve 1404 ; Abdülğani Abdülhalik- Adil el-Ezheri ve Mahmud Farac el-Ukde, Beyrut (t.y); Beşir Muhammed Uyun , Dimaşk 1994; Brockelman, *GAL*, II, 105-107; *Sup* II, II, 126-128; Zirikli, *el-A'lâm*, VI,56; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, IX, 107; R.Şeşen, *Fihris*, s.83.